

УДК 174:504

**Віталій Глуханюк, аспірант
Андрій Гончарук, викладач**

*Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуті можливі технології екологічного виховання на уроках трудового навчання. Показана необхідність формування екологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання. Визначені показники та критерії екологічної культури вчителя трудового навчання.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна компетентність, технологічний шлях, гуманітарний шлях, методичний шлях.

Постановка проблеми. Екологічні проблеми нині мають глобальний і зрештою загальнодержавний характер для окремо взятої країни. Необхідність цілеспрямованого та ефективного вирішення екологічних проблем в Україні зумовлена, з одного боку, внутрішніми чинниками. До них слід віднести, насамперед, нераціональне природокористування, надмірне забруднення навколишнього природного середовища, особливо водних, земельних ресурсів та атмосферного повітря, деградацію довкілля загалом, що набрала високих темпів. З другого боку – зовнішніми чинниками і міжнародними вимогами. Оскільки стратегічною метою України є розвиток всебічного співробітництва з Західно- та Центральноєвропейськими державами з тим, щоб у перспективі вона могла стати повноправним членом Європейського Союзу, то потрібно, щоб країна відповідала європейським стандартам і вимогам як у політичному, соціально-економічному, так і в екологічному відношенні. На сучасному етапі екологічний чинник стає дедалі актуальнішим й одним із пріоритетів у міжнародних відносинах, економічному та науково-технічному співробітництві практично всіх держав світу.

В умовах інтернаціоналізації господарсько-економічних зв'язків слід діяти екологічно грамотно і виважено, щоб Україна не перетворилася на специфічну екологічну колонію. Україна має рухатися шляхом гармонізації національного природоохоронного законодавства, вимог і стандартів екологічної безпеки господарської діяльності та їхньої всебічної адаптації до західноєвропейського екологічного простору. Поряд з цим екологічний стан

навколишнього природного середовища, рівень і характер природокористування та природоохоронних заходів, екологічна безпека застосовуваних технологій тощо також мають максимальною мірою відповідати західноєвропейським стандартам і нормативам.

Найбільш важливим підсумком XX століття є дійсне усвідомлення людством екологічної проблеми, сформоване відчуття екологічної кризи [2, 171]. Проте, як показує практика, українці ще не готові до активної участі у боротьбі за чисте довкілля. До причин слабкої участі населення України в розв'язанні екологічних проблем Н.В. Казанішена відносить:

- недостатність знань і уявлень про масштаби екологічних проблем, причини їх виникнення;
- незнання шляхів виходу із кризової ситуації;
- безвідповідальне ставлення до результатів своєї діяльності;
- екологічні проблеми та їх вирішення розглядаються населенням як справи відповідних організацій, органів влади;
- недооцінка власних сил у подоланні локальних екологічних проблем, відсутність усвідомлення зв'язків між локальними та глобальними екологічними проблемами;
- неусвідомленість потреби та відсутність бажання змінювати, гармонізувати взаємини із природою тощо [4, 179].

Вивчення, аналіз і визнання наявних суперечностей у стосунках між соціосферою та біосферою спричинили ті зміни в осмисленні, оцінці та визначенні форм і напрямів діяльності людства, які на сьогодні ведуть до нестійкості, поглиблення кризи. Усвідомлення першопричини критичного стану навколишнього середовища підвело фахівців різних галузей знань до висновку про те, що

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

екологічна криза за своєю суттю носить світоглядний, духовно-етичний характер. Це означає, що й вихід із неї потрібно пов'язувати передусім з викорінюванням у сучасній молоді уявлень про безмежні багатства природи та про людину як її підкорювача, під впливом яких у неї формується сприйняття природи лише як утилітарної цінності. Тому такою актуальною і гострою є сьогодні проблем формування в молоді екологічної культури, одним із показників якої є шанобливе ставлення до природи. Науковці зазначають, що "проблеми виховання нових поколінь, становлення їх культури мають бути нерозривно пов'язані з формуванням екологічного світогляду та екологічної культури, що ґрунтується на збереженні довкілля, формуванні діалогічного підходу до природи, підпорядкуванні технічного прогресу екологічним вимогам та законам співіснування" [1, 204].

Інтегративний характер екологічних знань, протиріччя, що мають місце в структурі взаємин "людина-природа" зумовлюють необхідність підготовки молоді до розв'язання проблемних екологічних ситуацій поза залежністю їхнього професійного визначення [1, 204]. Тому одним із стратегічних завдань вищої школи є формування екологічної компетентності майбутніх фахівців. Це вимагатиме вдосконалення всіх компонентів педагогічного процесу ВНЗ, створення умов для забезпечення якісно нового розуміння місця людини в системі "людина-природа-суспільство" з позиції гуманізму й духовності.

Аналіз наявних досліджень з проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що переважна більшість досліджень, присвячених проблемам екологічної освіти та виховання, стосується загальноосвітньої школи. У них розглядаються такі питання:

- екологічне виховання в початковій і середній школі (В.В. Коваль, О.В. Лабенко, Л.М. Різник, Г.С. Тарасенко, Л.В. Шаповал);

- сутність принципів екологічної освіти в школах, позашкільних закладах (А.Г. Бусигін, І.М. Костицька, Т.С. Нінова, Г.П. Пустовіт, О.В. Химинець).

Структура екологічної культури в системі загальношкільської культури знайшла відображення в роботах О. Вербицького, А. Горлова, Б. Лихачова, А. Лук'янова, М. Моїсєєва, А. Фадєєва, Н. Ясинської та ін. Психологічні засади формування екологічної культури висвітлені в працях І. Белавіної, С. Глазачева, Н. Дежнікової, С. Дерябо, В. Ясвина та інших. Окремі аспекти екологічної освіти та виховання студентської молоді розглядають А. Берека,

Л. Білик, Т. Вайда, В. Дзюба, Н. Крилова, Т. Корнер, Н. Максимчук, О. Матеюк, А. Нечос, Т. Чурилова, Н. Ясинська та ін.

Невирішені аспекти проблеми дослідження. Світовою педагогічною громадськістю школа визнається центральною ланкою в системі неперервної екологічної освіти, де засвоюються моральні норми ставлення до природи, набуваються знання, навички і практичний досвід вивчення та охорони навколишнього середовища, закладається фундамент екологічно доцільної поведінки [7, 23]. Проте екологічна освіта школярів на уроках трудового навчання з усіма її проблемами і труднощами ще не знайшла достатнього відображення в педагогічних дослідженнях.

Успіх вирішення завдань екологічного навчання та виховання школярів, як справедливо зазначає Н.В. Казанішена, значною мірою залежить від ідейних переконань, професійної майстерності, ерудиції та екологічної культури вчителя. Крім того, значна гострота сучасних екологічних проблем, що породжені техногенним тиском на навколишнє середовище, вимагає скоординованих зусиль учителів природничих, технічних і гуманітарних наук у розробці загальної стратегії екологічного виховання.

Мета статті – визначити критерії, показники та умови формування екологічної культури майбутнього вчителя технологій.

Виклад основних результатів дослідження. Сьогодні екологічна освіта визнана одним із пріоритетних напрямів удосконалення освітніх систем. Досвід Японії, США, Нідерландів свідчить про те, що успіху в збереженні і поліпшенні навколишнього середовища можна досягти лише тривалою, кропіткою роботою з усіма прошарками населення.

На думку багатьох науковців, причини екологічної кризи зосереджені в самій людині, в її свідомості, екологічній безграмотності, невихованості [4, 179]. Тому одним із найважливіших напрямів подолання екологічної кризи є система екологічної освіти та виховання. Під екологічною освітою науковці розуміють неперервний процес навчання, виховання та розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань, ціннісних орієнтацій, поведінки та діяльності, які забезпечують відповідальне ставлення до навколишнього соціально-природного середовища [6]. Результатом екологічної освіти та виховання є сформована екологічна культура як складова загальної культури особистості.

Дослідження показують, що природничий

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

аспект навчальних дисциплін складає незначну частку в загальному обсязі навчального навантаження в процесі підготовки майбутніх учителів технологій, питанням забезпечення екології навколишнього середовища в навчальних програмах відведено занадто мало місця. Більшість випускників інженерно-педагогічних факультетів і вчителів-практиків не мають відповідного рівня екологічної культури, яка дозволила б на рівні переконань розв'язувати екологічні проблеми, активно брати участь у природоохоронній діяльності. Крім того, як показує практика, майбутнього вчителя технологій не вчать основам теорії екологічного виховання, тобто його екологічна підготовка є незадовільною.

Згідно з Концепцією екологічної освіти України [5] у вищій школі планується екологічна підготовка фахівців удвох напрямках:

- створення умов для засвоєння знань, набуття вмінь і навичок, що сприятимуть виходу з екологічної кризи *технологічним шляхом* (передбачає розробку та розповсюдження ресурсозберігаючих технологій, що засновані на нормативно-обмежувальних, заборонних (екстернальних) заходах);

- сприяння формуванню в майбутнього фахівця екологічного світогляду, що ґрунтується на перебудові його екологічної свідомості в екоцентричному напрямі (допомагає розвитку нової екологічної культури як складової загальної культури людини, що заснована на розкритті особистісних (інтернальних) якостей) – *гуманітарний шлях*.

Для вчителя технологій ми бачимо ще один – *методичний шлях* – підготовка його до екологічного виховання школярів на уроках трудового навчання.

Більшість науковців дотримуються думки, що підготовка вчителя до екологічного виховання учнів має здійснюватись переважно під час лекційних, практичних та семінарських занять з дисциплін психолого-педагогічного циклу. Проте, як показало наше дослідження, таку готовність можна забезпечити поєднанням теоретичної і практичної підготовки з фахових дисциплін з питаннями, що стосуються шляхів розв'язання екологічних проблем. Мова йде про вивчення студентами технологій безвідходного виробництва, питань шкідливого впливу на довкілля окремих галузей, обговорення небезпеки для здоров'я, яку становлять певні матеріали тощо. Вивчення таких питань сприятиме розширенню екологічних знань майбутніх учителів, що входять до складу екологічної компетентності.

Під екологічною компетентністю Г. Діордієва розуміє “здатність особистості свідомо використовувати знання з екології (науки), екологічної етики та власні вміння і досвід ставлення до природи при здійсненні конкретних дій, вчинків, виявляючи у сфері взаємодії з природою особисту відповідальність за них” [2, 172]. До основ формування екологічної компетентної особистості науковці відносять екологічне виховання, яке можливо здійснювати за допомогою сучасних педагогічних технологій: тренінгів, творчих проектів, програм самоаналізу [2, 172], групових дискусій [3, 176] та ін.

Очевидно, що екологічна компетентність лежить в основі екологічної культури фахівця. Однією з основних характеристик сформованості екологічної культури, на думку Н.В. Ясінської [8, 304], є позитивне ставлення особистості до збереження природи, сформованість екологічної свідомості та інтересу до збереження довкілля, бажання вдосконалювати свою екологічну підготовку, задовольняти матеріальні та духовні потреби, займаючись працею в межах свого екологічного регіону.

Загальними показниками екологічної культури вчителя трудового навчання визначаємо такі:

- загальноосвітні та спеціальні екологічні знання;
- знання правил техніки безпеки та поведінки учнів у навколишньому середовищі;
- усвідомленість мети і завдань екологічного виховання учнів;
- володіння знаннями про психологічні особливості формування екологічної культури учня;
- володіння технологіями, прийомами планування та управління екологовиховним процесом.

Якщо деталізувати ці показники за критеріями, то одержимо такий розподіл (табл.1.)

Одним із показників екологічної культури вчителя є його готовність до здійснення екологічного виховання учнів. Готовність майбутнього вчителя технологій до екологічного виховання на уроках трудового навчання, на нашу думку, може бути забезпечена за дотримання таких умов:

- ознайомлення із метою, завданнями та змістом екологічної освіти та виховання;
- поєднання теоретичної і практичної підготовки з фахових дисциплін з питаннями, що стосуються шляхів розв'язання екологічних проблем;
- формування ціннісно-мотиваційного ставлення до природи;
- розвиток глибокого усвідомлення ролі вчителя

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Таблиця 1.

Розподіл показників екологічної культури за критеріями

Критерії		Показники
K1	Мотиваційний	Бажання займатись екологічним вихованням учнів та організацією природоохоронної діяльності
K2	Аксіологічний	Усвідомлення важливості екологічного виховання учнів, розуміння цінності природи та необхідності її збереження
K3	Когнітивний	Наявність екологічних знань, природоохоронних умінь, володіння технологіями еколого-виховного процесу
K4	Організаційно-процесуальний	Організація природоохоронних заходів, участь у пропагандистській та еколого-просвітницькій діяльності

технології у розв'язанні суперечностей, що виникли у взаєминах природи та людини.

Аналіз стану розв'язання проблеми формування екологічної культури в теорії і практиці дозволяє зробити висновки, що цей процес буде здійснюватись успішніше, якщо:

1) в програмах і підручниках чітко і конкретно визначити екологічні проблеми;

2) посилити екологічні елементи взаємозв'язку природничих і технічних наук;

3) питання екології розглядатимуться у взаємозв'язку і забезпечуватимуться їх практична спрямованість;

4) в процесі екологічного виховання студентів враховуватимуться особливості екологічних проблем регіону.

5) здійснюватиметься поетапне виховання студентів шляхом включення їх у різноманітні форми навчальної і поза навчальної екологічної діяльності.

Напрямами подальших досліджень обрано вивчення можливостей формування екологічної культури майбутнього вчителя технологій під час вивчення дисциплін професійно-практичної підготовки.

1. Глухова Г.Г. Аксіологічний підхід до формування екологічної культури студентів вищої технічної школи // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Випуск 45. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – С. 203 – 208.

2. Діордієва Г.Г. Використання новітніх технологій, як необхідна умова для формування екологічно компетентної особистості // Шляхи вирішення екологічних

проблем урбанізованих територій: наука, освіта, практика /Збірник праць за матеріалами всеукраїнської наук.-практ.конф. – Хмельницький: Технологічний університет Поділля 2003. – С. 171 – 173.

3. Запорожан З. Дискусія як інноваційний метод навчання // Шляхи вирішення екологічних проблем урбанізованих територій: наука, освіта, практика /Збірник праць за матеріалами всеукраїнської наук.-практ.конф. – Хмельницький: Технологічний університет Поділля 2003. – С. 176 – 179.

4. Казанішена Н.В. Екологічна підготовка майбутнього педагога як фактор гармонізації взаємин людини і природи // Шляхи вирішення екологічних проблем урбанізованих територій: наука, освіта, практика /Збірник праць за матеріалами всеукраїнської наук.-практ.конф. – Хмельницький: Технологічний університет Поділля 2003. – С. 176 – 179.

5. Концепція екологічної освіти України // Директор школи. – 2002. – №16.

6. Поліщук Н.А. Екологічна стежка як засіб формування першооснов екологічної культури школяра //Перший Всеукраїнський з'їзд екологів. (ECOLOGY-2006). Тези доповідей Міжнародної наук.практ.конф. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – С. 305.

7. Червонецкий В.В. Экологическое образование в школах развитых стран мира. – М.: Б.И., 1992. – 93 с.

8. Ясінська Н.В. Формування екологічної культури вчителя //Перший Всеукраїнський з'їзд екологів. (ECOLOGY – 2006). Тези доповідей Міжнародної наук.практ.конф. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – С. 304.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2008.

